

Infant Industry
Protection
Argument: a
Theoretical
Assessment

TEORIA PROTECȚIONISMULUI INDUSTRIAL: O EVALUARE TEORETICĂ

BOGDAN JUNCU

The paper presents the 'dissenting' theory of industrial protectionism with a view to weighing its theoretical strengths and weaknesses, and hence to assessing its relevance for the process of public-policy making in the transition economies of Central and Eastern Europe. Although the demands for - temporary - protectionist measures are often regarded as the only solution to achieve a rapid rhythm of economic development, the realist economic and sociological analysis reveals that such ideas are theoretically unsound and practically infeasible.

Lucrarea de față intenționează să prezinte principalele caracteristici ale teoriei protecționismului industrial și să evalueze din punct de vedere teoretic principalele sale avantaje și dezavantaje. Datorită importanței argumentului protecționist în dezbatările politice și științifice din țările Europei Centrale și de Est confruntate cu provocarea integrării în structurile economice ale Uniunii Europene, această lucrare este menită de asemenea să evalueze relevanța politică a ideilor protecționiste din perspectiva candidaturii României la admiterea în UE. Perspectiva de bază adoptată în acest studiu este predominant teoretică, întrucât consider că o evaluare corectă a implicațiilor politice ale teoriei relațiilor economice internaționale trebuie să fie precedată de corecta înțelegere a teoriei însăși.

Prima parte a lucrării este dedicată prezentării trăsăturilor de bază ale teoriei protecționismului ca perspectivă distinctă în cîmpul relațiilor economice internaționale. Prezentarea teoriei va fi văzută ca un mijloc de testare a validității modelului teoretic central al acestui domeniu științific, modelul 'ricardian' al comerțului liber. Partea a doua are ca temă analiza efectelor contrastante ale implementării unei politici economice bazate pe ideea protecționismului industrial temporar. Analiza va fi centrată pe relevarea avantajelor și dezavantajelor induse de protecția acordată industriilor în curs de dezvoltare, concluzia fiind că, în ciuda atraktivității sale intuitive și a relevanței sale istorice, valoarea teoretică și practică actuală a modelului protecționist este foarte limitată. Importanța lucrării este dublă: în primul rînd, permite

o mai bună conceptualizare a teoriei centrale a relațiilor economice internaționale (teoria avantajului comparativ) și evitarea acceptării sale necritice, iar în al doilea rând ajută la evaluarea fezabilității proiectelor politice ce pomesc de la ideile protecționismului.

Contextul teoretic al ideilor protecționiste

În domeniul teoretic al relațiilor economice internaționale, teoria protecționismului industrial ocupă un loc distinct, a cărui specificitate poate fi înțeleasă doar dacă recunoaștem poziția hegemonică a modelului liberului schimb, care domină acest câmp științific încă din secolul al XIX-lea. Astfel, argumentele în favoarea adoptării de măsuri protecționiste au fost dezvoltate ca produs al dialogului cu teoria clasică a comerțului liber bazat pe avantajul comparativ al economiilor naționale: teoria comerțului liber (cu A. Smith și D. Ricardo în postură de autori clasicii) argumentează că beneficiile maxime ale interacțiunilor economice internaționale pot fi obținute doar prin deschiderea rapidă a tuturor economiilor naționale, ceea ce permite astfel o mai bună alocare a factorilor de producție la nivel național și mondial și, deci, o mai mare prosperitate pentru toate țările participante la regimul de liber schimb.

În concordanță cu această viziune ce a fost aplicată sistematic de către marile puteri occidentale de-a lungul perioadei contemporane,¹ specializarea internațională a actorilor economici poate produce rezultate optime (paretiene) doar dacă politica comercială și economică a fiecărei țări respectă în linii mari structura de bază a propriilor factori de producție. Acest principiu presupune că țările în care forța de muncă este relativ abundantă să se specializeze în producția de bunuri și servicii ce utilizează preponderent acest factor de producție ('industrii manopero-intensive') și, invers, ca țările în care capitalul este

relativ abundant să se specializeze în producția de bunuri și servicii 'capital-intensive' (teoria Heckscher-Ohlin-Samuelson).²

Dacă aceasta ar fi întreaga argumentație a teoriei comerțului liber, sarcina criticii protecționisti ar fi extrem de simplă, iar întreaga practică comercială a 'Occidentului', deși încununată de succes până acum, ar apărea ca fiind bazată pe o teorie 'falsă'. Însă teoria liberală a comerțului mondial nu se limitează la a afirma un principiu normativ referitor la o practică comercială de scurt termen (principiu derivat eventual dintr-o practică economică și geopolitică unilateralistă). Dimpotrivă, argumentul (contra-intuitiv) al acestei teorii este că principiul specializării producției naționale în sectorul care posedă un avantaj comparativ din punctul de vedere al costurilor de producție este bazat pe o teorie *comparativă* a formării costurilor și pe o perspectivă de termen lung asupra dezvoltării economice. Explicația tehnică din spatele principiului specializării economice este că prezența *relativ* abundantă a unui factor de producție într-o anumită economie determină în mod inevitabil formarea unor costuri de producție inferioare în comparație cu celelalte economii naționale. Teoria și istoria economică relevă, în plus, că, datorită structurii diferite a economiilor naționale din punctul de vedere al dotărilor lor naturale, materiale și umane, *toate* sistemele economice naționale posedă avantaje comparative, chiar și în absența avantajelor productive absolute.³

Mai mult decât atât, specializarea producției naționale în sectorul care (datorită abundenței relative a unui anumit factor) posedă avantaje comparative nu reprezintă ultima etapă a procesului economic declanșat de liberalizarea comercială. Altfel spus, comerțul liber nu produce doar o dislocare de scurt termen a factorilor de producție lipsiți de avantaje comparative și, de aceea, aşa cum vom vedea mai jos, nu poate fi făcut responsabil pentru cronicizarea șomajului structural în perioada ulterioară liberalizării regimului comercial. În condiții de funcționare eficientă a piețelor factorilor de producție (și mai presus de orice, a pieței forței de muncă și a pieței

TEORIA PROTECTIONISMULUI INDUSTRIAL

capitalurilor), rata șomajului în sectoarele lipsite de avantaje comparative scade în mod necesar datorită creării de noi locuri de muncă în sectoarele orientate spre export.⁴

Modelul ideal tipic al comerțului liber afiră deci că fiecare țară este potențial capabilă de a exporta un volum suficient de mare de produse și servicii care posedă un avantaj comparativ și care pot fi astfel tranzacționate în schimbul produselor mult mai ieftine din import, produse pe care industriile locale nu le pot realiza decât la un cost comparativ mult mai ridicat. Toate țările beneficiază astfel ca urmare a înălțării barierelor comerciale, iar din punctul de vedere al prospătății consumatorilor, toți participanții câștigă: datorită creării economiilor de scară pozitive (*positive economies of scale*)⁵ în sectoarele înzestrate cu avantaje comparative, fiecare economie produce și exportă o cantitate mult mai mare de produse relativ ieftine din punctul de vedere al costurilor de producție comparative, importând și consumând în același timp o cantitate mult mai mare de produse în care partenerii comerciali posedă avantaje comparative.⁶ Perspectiva mult mai nuanțată pe care ar trebui să o adoptăm, susțin teoreticienii comerțului liber, este că decizia de renunțare la protectionism nu duce la descurajarea ori 'distrugerea' producției naționale, ci că, dimpotrivă, stimulează specializarea sectorială și creșterea potențialului productiv al tuturor economiilor, ceea ce determină creșterea prosperității consumatorilor atât la nivel național cât și mondial.

Critica protectionistă adresată acestui model central al relațiilor economice internaționale susține că teoria liber schimbă marginalizează în mod nejustificat două aspecte: primul și cel mai important este legat de procesul istoric de formare a structurii fizice a factorilor de producție la nivel național – și deci a avantajelor comparative însese – iar în al doilea rând, problema distribuției beneficiilor economice ce rezultă în urma deschiderii externe a economiilor naționale. Pentru a începe cu acest din urmă aspect, trebuie spus că esența sa rezidă în necesitatea

rezolvării suficiente de rapide – și în același timp într-o manieră fezabilă din punct de vedere politic – a problemei șomajului ce rezultă inevitabil în momentul în care sectoarele dezavantajate din punct de vedere comparativ sunt expuse competiției exercitate de importurile ieftine.

Speriați de spectrul creșterii șomajului în sectoarele economice 'tradiționale' și motivați de considerente electorale de scurt termen, actorii politici pot fi astfel foarte ușor tentați de argumentația protectionistă centrată pe ideea prezervării unui presupus avantaj comparativ al respectivelor sectoare ori regiuni. Consecința directă a adoptării de măsuri protectioniste este însă reducerea și mai accentuată a competitivității întregii economii, datorită faptului că protecția vamală nu rezolvă dezavantajele structurale ale producției locale, dar implică în schimb redistribuția de resurse rare dinspre sectoarele cu potențial real de creștere către cele dezavantajate și protejate. Izolată politic de presiunile competitive ale piețelor externe, producția industrială locală are într-adevăr o sansă teoretică de a-și menține poziția în cadrul comerțului internațional pentru un număr de ani dar, în practică, 'oxigenul' injectat în sectoarele aflate în declin nu face altceva decât să amâne reforma lor reală și decăderelor lor atât pe piața internă cât și pe cea externă.

Dacă aceste argumente protectioniste cer – implicit sau explicit – introducerea de bariere comerciale pentru produsele industriale dezavantajate din punct de vedere comparativ sau chiar renunțarea la politica liberului schimb dacă aceasta se dovedește prea distructivă pentru sistemul de producție existent, teoria protectionismului temporar aplicat industriilor în curs de dezvoltare (*Infant Industry Protection argument*) susține un punct de vedere mult mai liberal, autorii de această factură acceptând ideea că libertatea comerțului ajută la promovarea unui nivel mai înalt de prosperitate pentru toți participanții. Completarea fundamentală pe care această teorie încearcă să o aducă modelului liber schimbă este introducerea unei dimensiuni dinamice explicate în analiza proble-

mei specializării economiilor naționale. Ceea ce Smith și Ricardo au uitat să atâșeze demonstrației lor referitoare la necesitatea introducerii imediate a regimului de comerț liber este, potrivit teoriei protecționismului temporar, prezentarea felului în care avantajele comparative însese sunt create în istoria economică a națiunilor. Ce factori stau în spatele avantajelor productive relative? Si ce poate fi făcut din punct de vedere politic în vederea creării sau întăririi acestor avantaje comparative la nivel internațional? Acestea sunt întrebările de bază care animă cadrul științifico-politic al teoriei protecționismului temporar (TPT).⁷

Această teorie nu trebuie confundată cu politicile populiste care cer introducerea unui protecționism lipsit de discriminare sau chiar înțoarcerea la un regim de autarhie economică. Dimpotrivă, TPT acceptă ideea angajării în fluxurile comerțului internațional în vederea obținerii întregului volum de beneficii asociat cu liberul schimb, în special creșterea prospetimei consumatorilor și stimularea producției locale. Dar, spre deosebire de teoria centrală a relațiilor economice internaționale, TPT recomandă adoptarea unei protecții temporare și selective pentru anumite sectoare ale economiei, cu scopul de a crea prin intervenție statală un nou avantaj comparativ acolo unde simpla funcționare a pieței pare să eșueze. Obiectivul acestei perspective teoretico-normative este modificarea politică a structurii factorilor de producție, o variabilă care este considerată în teoria clasică a liberului schimb ca fiind 'data' prin definiție. Putem astfel înțelege că principala caracteristică a teoriei protecționismului temporar este atenția acordată creării și/sau consolidării rapide – prin intervenție publică – a unui sector industrial dotat cu un nou și durabil avantaj comparativ, o strategie prin care economiile în curs de dezvoltare (dar nu neapărat numai ele) pot realiza simultan atât lărgirea semnificativă a potențialului productiv național cât și modificarea termenilor de schimb (*terms of trade*) cu partenerii economici din țările dezvoltate.

Mecanismul concret propus de

această teorie este bazat pe stimularea unui proces de acumulare accelerată într-unul din sectoarele care posedă un potențial de dezvoltare, stimulare care trebuie realizată printr-o protecție tarifară temporară a producției locale respective. Protecția acordată acestor sectoare 'norocoase' trebuie totuși calculată atent atât din punctul de vedere al valorii tarifului cât și al perioadei de timp necesare maturizării noilor structuri productive. Prin urmare, obiectivul acestei strategii de dezvoltare nu este protecția în sine, ci comerțul liber. Diferența este dată de faptul că TPT vizează angajarea în comerțul liber numai după ce sectoarele protejate devin suficient de 'mature' pentru a intra cu succes în competiția cu mult mai maturele industrii din economiile înalt industrializate.

Datorită perspectivei sale dinamice și centrării pe posibilitatea modificării structurii factorilor productivi, teoria protecționismului temporar exercită o foarte puternică atracție atât asupra politicienilor cât și teoreticienilor din țările în curs de dezvoltare. Ea sugerează că programele aparent sumbre derivează din teoria clasică a avantajelor comparative și din teoria Heckscher - Ohlin - Samuelson (și anume presupusa inevitabilitate a specializării în producția de bunuri și servicii manopero-intensive) pot fi infirmate printr-o politică de protecție temporară. TPT pare astfel să ofere speranța anulării dezvantajelor create de istoria economică și politică, scopul acestei strategii fiind de a modifica tendința de specializare în industriile manopero-intensive și de a crea, printr-o adevarată utilizare a instrumentelor de politică macro-economică, condițiile necesare pentru 'decolarea' unui sector industrial capital-intensiv care, la rândul său, va contribui la retehnologizarea rapidă a structurilor productive din amonte și din aval.⁸

Pachetul de instrumente *politice* necesare pentru succesul strategiei de protecție include în primul rând existența unei robuste capacitați analitice în vederea identificării corecte a sectoarelor sau ramurilor care au un real potențial de a genera într-o perioadă de timp relativ

TEORIA PROTECTIONISMULUI INDUSTRIAL

acceptabilă un volum important de exporturi înalt competitive. Acest factor instituțional-cognitiv, aparent nu foarte important, joacă în fapt un rol crucial nu numai în implementarea strategiei protecționiste, ci și în dezvoltarea întregii economii, întrucât efectele industrializării prin protectionism sunt transmise la nivelul întregului sistem economic național. Cum se realizează în mod concret identificarea sectorilor beneficiare ale protecției și cine garantează acuratețea selecției, reprezintă două întrebări spinoase la care voi reveni în partea a doua.

În al doilea rând, politica protectionismului temporar necesită un sprijin public constant din partea marii majorități a actorilor economici și politici, și anume, principalele partide politice și grupuri de interes din economie (centralele sindicale și organizațiile patronale, inclusiv reprezentanții patronatului străin), la fel ca și din partea consumatorilor însăși. Motivele centrale, aşa cum vom vedea ceva mai jos, sunt necesitatea existenței unei largi acceptări sociale a unui program de industrializare care presupune semnificative costuri inter-sectoriale și nevoia menținerii intențiilor inițiale referitoare la caracterul strict temporar și selectiv al protecției. Evitarea tentației de a supra-extinde regimul protectionist reprezintă o foarte importantă cerință politică pentru îndeplinirea obiectivelor inițiale; cu alte cuvinte, protecția temporară nu trebuie transformată într-un regim mercantilist generalizat, care nu ar face decât să diminueze prosperitatea consumatorilor și să înrăutățească termenii de schimb pe termen lung.

Teoria protecției temporare: pro și contra

Principalul obiectiv politic din spatele ideii de protecție temporară este anularea decalajului istoric care separă economiile "fruntașe" de țările mai puțin dezvoltate. În conformitate cu teoria protectionismului temporar, avantajele de care

se bucură economiile dezvoltate pot fi împărtășite și de economiile în curs de dezvoltare dacă politica de protecție reușește să încurajeze un proces de rapidă acumulare economică în anumite sectoare dotate cu un potențial avantaj comparativ. Obiectivul protecției este deci de a ajuta crearea sau consolidarea unor industrii locale capabile de a produce bunuri industriale competitive din punctul de vedere al costurilor și care să poată astfel să exporte cu succes. Așa cum a demonstrat-o practica politico-economică din primele două decenii ale perioadei postbelice, dorința centrală a politicianilor din țările în curs de dezvoltare a fost industrializarea rapidă prin substituirea temporară a importurilor venite dinspre țările dezvoltate și, astfel, obținerea unui statut de relativă egalitate în relațiile comerciale cu țările "Nordului".¹⁰

Protecția temporară a industriilor "îmature" care nu posedă resursele financiare și tehnologice necesare succesului în competiția mondială reprezintă astfel o strategie politică de realizare a unui obiectiv *societal* general, și anume, dezvoltarea întregii economii și ridicarea rapidă a standardului de viață al întregii populații. Principiul protectionismului temporar este deci direcțional împotriva teoriei și politicii comerțului liber deoarece vede demonstrația acestuia că fiind în mod fundamental greșită datorită absenței unei analize adecvate a problemei decalajului de dezvoltare și a nevoii de a ajunge din urmă economiile înalt industrializate. Foarte apropiată de teoria/ideologia Noii Ordini Economice Internaționale, TPT critică deci implicit perspectiva unilateralistă a celor care susțin că libertatea deplină a comerțului reprezintă panaceul pentru problemele economiilor în curs de dezvoltare. Soluția pentru recuperarea întârzierilor istorice trebuie căutată nu în abordările liberale "puriste" centrate pe deschiderea imediată și totală a economiilor naționale ci, susține TPT, într-un model liberal "ajustat" în care să se accepte acordarea unei protecții temporare pentru industriile în curs de dezvoltare. Altfel spus, TPT se autodefinește ca o teorie "angajată" care

apartine nu științei economice pozitiviste, ci economiei politice a relațiilor internaționale (International Political Economy).

O integrare adecvată în economia internațională nu poate fi concepută, în conformitate cu TPT, în absența unui sector industrial matur capabil de a concura de la egal la egal cu industriile deja dezvoltate din țările avansate. Consecința directă a acestui principiu este că, pentru a concura cu șanse reale în arena internațională, țările în curs de dezvoltare (înclusiv unele dintre economiile în tranziție ale Europei Centrale și de Est) au nevoie să realizeze economii de scară în ramurile cu potential final de creare a valorii adăugate. În afara efectelor indirecte (*spillover effects*) induse de prezența economiilor de scară la nivelul economiei locale,¹¹ protecția industriilor în curs de dezvoltare ar permite de asemenea diversificarea producției locale, un factor extrem de important dacă luăm în considerare influența negativă exercitată de existența unei structuri productive unilateral dezvoltate (în special vulnerabilitatea finală față de fluctuațiile prețurilor mondiale).

În esență, reproșul adresat teoriei liberului schimb este dublu: lipsa unei adevărate perspective istorice sau dinamice asupra procesului de formare a avantajelor comparative însele și implicita ideologizare a analizei teoretice datorită faptului că teoria liberului schimb reproduce practic retorica guvernelor și actorilor politici dominanți din țările dezvoltate, o retorică plină de ipocrizie dacă este să luăm în considerare istoria propriului lor protecționism.¹² Pornind de la premiza că slăbiciunea ramurilor capital-intensive necesită implementarea unei strategii eficace de protecție comercială, politicienii din țările în curs de dezvoltare pot astfel accepta extrem de ușor programe de guvernare menite să substituie importurile cu producția realizată de industriile locale protejate, pentru a înclesni astfel integrarea ulterioară în sistemul economiei mondiale.¹³ Datorită faptului că cere în mod explicit realizarea unei mai echitabile reprezentări a economiilor naționale în cadrul fluxurilor productive și comerciale ale economiei inter-

nătionale, teoria protecționismului temporar este frecvent identificată cu teoria dependenței sau cu perspectiva neo-marxistă asupra inegalităților sistemului mondial și asupra nevoii de lărgire a 'clubului' țărilor dezvoltate prin industrializarea rapidă a restului economiei mondiale. Din punctul de vedere al sociologiei științei economice, merită remarcat că teoreticienii moderni și susținătorii politici ai teoriei protecționismului temporar aparțin aproape fără excepție țărilor în curs de dezvoltare¹⁴ și că puternicele reacții critice împotriva acestei teorii și au originea în mediul instituțional academic și politic al lumii 'dezvoltate' (Organizația Comerțului Mondial, Fondul Monetar Internațional, Administrația SUA etc.), care nu acceptă ideea punerii în discuție a fundamentelor neo-liberale ale ordinii economice contemporane.

Criticile adresate principiului protecției temporare pot fi grupate în două mari categorii: economice și politico-institutionale. Pentru a începe cu cea mai importantă problemă economică ridicată de acest model, trebuie remarcat că, datorită centrării absolute pe obiectivul dezvoltării pe termen lung, TPT tinde să relativizeze importanța principiului fundamental al științei economice, raritatea resurselor în cadrul unui sistem închis. Că așa stau lucrurile, o demonstrează presupoziția implicită a modelului TPT conform căreia acumularea accelerată a resurselor în sectoarele protejate nu produce distorsiuni majore în restul sectoarelor sau că aceste distorsiuni, în cazul în care se produc, fie pot fi rezolvate pe cale politică/dirijistă fie sunt 'absorbite' non-problematic de către sistemul economic intern.

Realitatea este însă că, cel puțin în conformitate cu teoria economică a formării costurilor și prețurilor, realocarea (masivă) a factorilor de producție între sectoare este însoțită în mod necesar de redefinirea costurilor de producție relative, a atractivității investiționale și a potențialului de dezvoltare sectorială. Implementarea oricărei politici economice presupune redistribuția costurilor de oportunitate în cadrul sistemului, iar în cazul TPT, această

TEORIA PROTECȚIONISMULUI INDUSTRIAL

constrângere structurală se reflectă în reducerea semnificativă a șanselor de dezvoltare a sectoarelor și ramurilor neprotejate, al căror potențial este redus în corelație directă cu efortul de protecție și acumulare dirijat către zonele 'norocoase' ale sistemului. Această critică relevă deci responsabilitatea extrem de înaltă asumată de decidenții care optează pentru programele protecționiste: deși prezentată drept o strategie sectorială, TPT determină în mod necesar efecte sistemică care, cel puțin potențial, pot avea și efecte negative asupra dezvoltării întregii economii naționale datorită alocării sub-optimale a factorilor de producție ca efect a introducerii protecției temporare.

Decizia de a proteja un sector are ca efect realocarea resurselor productive către această zonă privilegiată a economiei naționale, dar dacă respectivul sector esuează în a-și atinge obiectivele, resursele investite nu vor produce suficiente rezultate pentru a compensa efortul făcut de întreaga economie în perioada protecției. Merită invocat aici exemplul economiei japoneze, care, după decenii de planificare industrială și comercială, se găsește în prezent într-o situație extrem de dificilă, creată de procesele de alocare greșită a resurselor între sectoare și ramuri și de creșterea nesănătoasă rezultată din intervenția statală în procesul de dezvoltare economică. Că așa stau lucrurile o dovește uriașul efort care trebuie depus de guvernul japonez (principalul responsabil al actualei stări de lucruri!) pentru corectarea dezechilibrelor macro-economice: cu scopul de a evita alunecarea într-o recesiune de proporții, guvernul japonez a cheltuit din august 1992 și până în prezent nu mai puțin de 1 150 miliarde dolari SUA (adică aproximativ 24% din PIB curent) pentru a susține producția locală, ceea ce s-a tradus într-o creștere spectaculoasă a datoriei publice: de la mai puțin de 60% din PIB în 1991 la peste 130%, ceea ce reprezintă rata cea mai înaltă pe ansamblul țărilor OECD.¹⁵ Statisticile avansate recent de Fondul Monetar Internațional întăresc această constatare: deficitul guvernamental consolidat (excluzând cheltuielile pentru

securitatea socială) al Japoniei a crescut de la 7,5% din PIB în 1998 la 10% în 1999 și va rămâne la acest nivel și în perioada imediat următoare, ceea ce ridică astfel probleme suplimentare legate de acumularea unui înalt potențial inflaționist și de instabilitatea indușă pe piețele financiare.¹⁶

Din acest punct de vedere, mecanismul pieței este **mai puțin imperfect** decât mecanismul planificării și intervenției statale în generarea de procese de acumulare la nivel sectorial: chiar dacă acțiunea liberă a cererii și ofertei exercitată pe termen scurt efecte distructive datorită dislocării și realocării factorilor între sectoare și ramuri, piața liberă rămâne cel mai puțin imperfect mecanism de alocare macro și micro-economică, în mod deosebit pentru țările mici, în care costul de oportunitate al alternativelor de dezvoltare este foarte mare.¹⁷ În special pentru aceste țări, dificultatea realizării cu succes a protecției este mărită de faptul că politica protecționistă este menită a crea un nou avantaj comparativ într-un sector sau într-o ramură unde resursele necesare au prin definiție un volum redus. Efortul pe care economia locală trebuie să îl depună pentru a obține rapid nivelurile finale de productivitate necesare (re)intrării profitabile pe piețele externe este deci atât de ridicat încât numai în situații excepționale ne putem aștepta la succese clare și convingătoare. Mai mult, dacă obiectivele sunt plasate la un nivel prea înalt, de exemplu crearea rapidă a unui sector de înaltă tehnologie extrem de competitiv, șansele de eșec sunt foarte finale datorită costurilor imense de cercetare-dezvoltare impuse de crearea unei astfel de industrii.

Dacă este să ne referim la cazul românesc, experiența industrializării de tip comunista a anilor '70 și '80 este mai mult decât grăitoare pentru caracterul profund negativ al creșterii bazate pe alocarea politică a resurselor materiale, financiare și umane către sectoarele și ramurile considerate a avea o importanță politică specială (industria grea și constructoare de mașini, industria chimică și anumite sectoare ale industriei de vârf): pe lângă efectele negative induse de decizia de rambursare

forțată a întregii datorii externe (ceea ce a impus descurajarea masivă a importurilor), protecționismul practicat în ultimii ani ai guvernării comuniste a încurajat dezvoltarea unor gigantice proiecte industriale în absența unor riguroase constrângeri legate de costurile financiare și de costurile *de oportunitate* generale. Ca și în cazul deficitului democratic indus în plan politic de totalitarismul comunist, problemele de bază ale tranzitiei economice post-comuniste își au rădăcinile în opțiunile macro-economice majore ale regimului comunist. Pe lângă greșita orientare politică a proceselor de alocare și acumulare la nivel macro-economic (care necesită în prezent reformarea simultană a majorității ramurilor și sectoarelor sistemului industrial), izolarea economiei românești de fluxurile inovației tehnologice externe face ca necesitatea re-tehnologizării industriale să fie mult amplificată față de situația sistemelor comuniste relativ deschise către piețele externe și către fluxurile investiționale internaționale.

Cazul Chinei în era post-maoistă este din acest punct de vedere exemplar: pornind de la o situație economică de neinvadat, guvernările succedute după 1978 au implementat o reformă macro-economică de structură, menită a reorienta economia chineză către modelul capitalist de dezvoltare. Rezultatele celor două decenii de creștere bazată pe principiul liberei inițiative și al liberului schimb fac din China, actualmente, al nouălea exportator mondial, una din cele mai reușite experiențe de dezvoltare și industrializare din grupul țărilor sub-dezvoltate.¹⁸ Ca rezultat al politiciei de liber schimb (între 1978 și 1999 totalul importurilor și exporturilor chineze ca procent din PIB a crescut de la mai puțin de 10% la peste 30%) și al deschiderii către investițiile străine (al căror volum a crescut de la aproximativ 3 miliarde dolari SUA în 1989 la 35 miliarde în 1999)¹⁹, procesul de industrializare a fost semnificativ accelerat și orientat către cerințele reale ale piețelor mondiale, creându-se astfel premisele unor investiții cu potențial înalt de profitabilitate și de dezvoltare autonomă ulterioară. În ciuda predicțiilor

pesimiste – și foarte adesea populiste – ale teoreticienilor protecționisti referitoare la efectele malefice ale comerțului liber pentru țările slab înzestrate din punctul de vedere al capitalurilor, China a demonstrat – ca și Japonia sau Coreea de Sud ceva mai devreme – că strategia de dezvoltare bazată pe stimularea exporturilor manuero-intensive în fazele *de debut* ale industrializării (conform modelului liberal și teoriei Heckscher - Ohlin - Samuelson) reprezintă cea mai rapidă și sigură cale de acumulare a investițiilor pozitive și de modificare graduală, *în conformitate cu dinamica cererii mondiale*, a structurii productive naționale.

Așa cum am remarcat mai sus, în contrast cu strategia de dezvoltare bazată pe exploatarea comerțului liber este modelul protecționist al industrializării prin substituirea temporară a importurilor, promovat cu consecvență de Brazilia și India (ca de altfel și de majoritatea țărilor comuniste) în perioada postbelică. Rezultatele empirice ale acestei extrem de costisitoare strategii protecționiste vorbesc de la sine: dacă în cazul Coreei de Sud (actualmente pe locul 12 în ierarhia exportatorilor mondiali) saltul adus de strategia de dezvoltare bazată pe stimularea exporturilor a fost de la 820 dolari SUA per capita în 1977 la 7970 dolari în 1998, progresul Braziliei, în prezent pe locul 25 în ierarhia sus-menționată, a fost mult mai modest, de la 1360 dolari în 1977 la numai 4570 dolari în 1998.²⁰ Fără îndoială, comparația cu exemplele furnizate de economiile sud-est asiatici a contribuit semnificativ la schimbarea calitativă a strategiei de dezvoltare și a politiciei comerciale braziliene, care în anii '90 a fost redirecționată către ideile liber-schimbiste și către modelul 'vest-european' al acordurilor de comerț liber, care a dus de altfel la lansarea cu succes a MERCOSUR ca acord regional de liber schimb în America de Sud.²¹

O a doua critică economică a ideii protecționismului temporar a fost generată de analiza eficienței relative a tarifelor și a subvențiilor ca instrumente de politică comercială și industrială. Avansată de R. Baldwin,²² ideea că subvențiile directe

TEORIA PROTECȚIONISMULUI INDUSTRIAL

rezintă stimulente mult mai eficiente pentru industriile locale este bazată pe observația că tarifele au un puternic efect de distorsiune asupra sistemului de prețuri și impun o reducere persistentă a prosperității consumatorilor care sunt privați de consumul importurilor ieftine. Mai mult, efectele acordării unor subvenții directe sunt vizibile și cuantificabile în bugetul guvernamental, ceea ce permite o evaluare transparentă a performanței sectoarelor protejate de-a lungul unei anumite perioade de timp. Substituirea tarifelor cu subvenții face posibilă, de asemenea, evaluarea comparativă a progreselor înregistrate de industria protejată întrucât produsele sale se confruntă cu concurența importurilor. Prezența importurilor pe piețele interne induce două avantaje: în primul rând, oferă consumatorilor locali o gamă de produse și servicii mult mai diversificată și la un nivel al prețurilor mult mai scăzut (datorită lipsei tarifelor la importuri), iar în al doilea rând, expune industriile locale unei competiții mult mai intense, de pe urma căreia producătorii locali au de câștigat pe termen mediu: prezența companiilor străine de succes induce în mod necesar un proces de 'aculturație economică' care rezultă în profesionalizarea activităților de management, distribuție și marketing la nivelul firmelor locale.

În strânsă legătură cu problema reducerii prosperității ca efect a utilizării protecției tarifare este și situația în care, datorită rigidității cererii locale pentru importuri, eficiența tarifului este redusă sau chiar anulată. Dacă elasticitatea cererii pentru importuri este foarte mică iar economia respectivă recurgea în mod extensiv la importuri înainte de momentul introducerii tarifului, ridicarea unui zid protectionist în calea produselor străine nu face altceva decât să creeze un val inflaționist care la rândul său induce efecte negative asupra dinamicii veniturilor reale și creșterii economice. Această situație este întâlnită în special în cazul (binecunoscut consumatorilor din economiile post-comuniste) în care diferența de calitate dintre produsele locale și cele străine este foarte

înaltă.

Analiza de mai sus este centrată exclusiv pe efectele negative exercitate de politica protectionistă la nivel local. Însă satisfacția creată de o astfel de politică comercială se poate însă extinde foarte ușor la nivelul partenerilor comerciali externi. Într-o astfel de situație, probabilitatea unui 'război comercial' devine foarte înaltă iar efectele negative reciproce rezultate dintr-o astfel de situație sub-optimală pot depăși foarte ușor beneficiile *unilaterale* așteptate de partenerul care recurge la strategia protectionistă. Într-o economie internațională în care continua diversificare a preferințelor consumatorilor necesită o continuă diversificare a ofertei, adoptarea de politici protectioniste poate astfel induce o importantă reducere a prosperității chiar pentru inițiatorii acestor politici. În balanță dintre interesele pe termen lung ale producătorilor locali și preferințele manifeste ale consumatorilor locali, interesele primilor pot prevala datorită unei influențe politice superioare, dar analiza economică relevă că protecția tarifară induce în mod necesar reducerea prosperității pentru ambii parteneri comerciali.

În fine, deși protecția este prezentată de apărătorii săi ca stimulând creșterea economică, ea descurajază procesele de inovație la nivelul economiei locale și înțărzie dezvoltarea unui spirit antreprenorial dinamic. Protejarea artificială a producătorilor locali de provocările exercitate de competiția externă poate chiar determina consolidarea unei culturi a dependenței, bazate pe ideea universalității sprijinului și interventionismului guvernamental, o situație care tinde să se cronicizeze în special atunci când clasa politică trimite semnale de prelungire indefinită a regimului protectionist. Pierderea ritmului inovației tehnologice și a perfecționării manageriale – datorită izolării temporare a unor din sectoarele sale – reprezintă o pierdere care cu greu poate fi cuantificată, dar care poate avea o importanță crucială pentru o economie în curs de dezvoltare sau în tranziție, silită să absoarbă costisitoarele costuri ale protectionismului. Dacă luăm în considerare creșterea importanței factoru-

lui uman în generarea dezvoltării economice, demotivarea relativă a spiritului antreprenorial constituie în mod clar o parte semnificativă a 'pasivului' modelului TPT. Argumentul că, pe măsura trecerii timpului, beneficiile rezultate din dezvoltarea unei puternice industrii locale vor depăși pierderile materiale și manageriale create de protecția temporară se bazează pe o evaluare calitativă a costurilor și beneficiilor TPT și nu poate fi acceptată drept o concluzie definitivă referitoare la superioritatea acestui model; în fapt, așa cum am văzut mai sus, evidența empirică sugerează contrariul.

În continuarea acestor critici economice, ne putem întreba, de asemenea, care este acuratețea procesului de selecție a sectoarelor care trebuie, conform TPT, protejate și susținute de restul economiei. Teoria economică a protectionismului temporar sugerează că acest proces de luare a deciziei este perfect rațional și este realizat de politicieni perfect izolați de interfe rențele ideologice sau de fenomenul corupției. Dinamica intereselor personale și electorale ale clasei politice nu este deci internalizată în modelul protectionismului temporar, care fără relevă astfel slăbiciunea sa conceptuală din punct de vedere socio-logic/instituțional, cel puțin pentru societățile post-comuniste confruntate cu problema (re)construirii unei culturi a responsabilității și competenței politice la nivelul elitelor. În același timp, TPT marginalizează importanța problemei renunțării la timp la regimul protectionist, în conformitate cu termenele fixate în momentul introducerii acestui tip de politică comercială. Experiențele reale tind să sprijine concluzia că, odată introduse, tarifele au tendința de a se auto-perpetua în conformitate cu diferite considerații de ordin electoral sau de alt ordin (argumente legate de prezervarea securității naționale, dezvoltarea unor sectoare sau regiuni speciale etc.). De aceea, presiunea duală exercitată asupra decidenților politici de patronatele și sindicatele reprezentând sectoarele dezvantajate din punct de vedere comparativ reprezintă o variabilă care poate explica foarte bine persistența tarifelor mult după

ce termenele lor originale au expirat.²³

În plus, există posibilitatea ca rezultatul real al procesului politic de selecție să nu fie unul optimal, în ciuda raționalității afirmate de decidenți și de onestitatea intențiilor lor. Din punct de vedere teoretic, sănsele ca sectorul ales să posedă într-adevăr un potențial de dezvoltare pe termen lung sau ca mediul extern să influențeze în mod eminentemente pozitiv politica de protecție sunt greu de estimat în avans, ceea ce ridică serioase semne de întrebare asupra optimalității procesului de selecție și de planificare publică. Încercarea de a prognoza dinamica de lung termen a economiei mondiale și a relațiilor economice regionale reprezintă, cred, o sarcină foarte dificilă – dacă nu imposibilă – și este de presupus că în foarte puține cazuri politicianii bine-intenționați și analiștii/consilierii lor pot identifica cu acuratețe scenariile de maximă probabilitate ale mediului economic internațional. Evenimentele și fenomenele neprevăzute (precum tendințele negative persistente sau șocurile externe negative) pot foarte ușor diminua sănsele de realizare a planurilor voluntariste de izolare temporară, anulând chiar posibilitatea de realizare a obiectivului industrializării rapide. Importanța practică a acestui aspect este ușor diminuată în cazul prognozelor ce se limitează la contextul bilateral sau regional, dar și în acest caz critica teoretică rămâne validă.

Aceste observații ne trimit la ceea ce reprezintă probabil critica sociologică de fond care poate fi adusă TPT și teoriei generale a protectionismului. Modelele economice protectioniste operează cu extrem de fragila presupoziție a unui mediu instituțional și cultural constant, a căruia influență asupra proiectării și implementării politiciilor comerciale este neglijabilă sau 'teoretic controlabilă'. Această condiție *ceteris paribus* nu poate fi, cred, susținută și, datorită acestui fapt, întreg edificiul conceptual al TPT apare ca fiind doar un atrăgător exercițiu speculativ izolat de complexitatea realităților economice și non-economice contemporane. În fapt, realizarea cu succes a obiectivului TPT, în-

TEORIA PROTECTIONISMULUI INDUSTRIAL

dustrializarea rapidă a unui economii în curs de dezvoltare, necesită existența unui ansamblu de condiții economice, culturale și politico-instituționale atât de speciale încât probabilitatea întâlnirii lor în realitate – în special în realitatea societăților post-comuniste ale Europei Centrale și de Est – este extrem de redusă. Așa cum o demonstrează exemplul Japoniei postbelice, succesul strategiei protecționiste depinde în primul rând de integrarea politicilor comerciale restrictive într-un ansamblu de politici de dezvoltare industrială pe termen lung care să fie implementat cu o consecvență maximă – de către o clasă tehnocratică izolată de presiunile politicianiste ale ciclurilor electorale – de-a lungul a câteva decenii. Aceasta presupune, așa cum au înțeles foarte devreme liderii japonezi ai perioadei postbelice, adoptarea unui model de capitalism dirijist în care deciziile alocative majore să fie luate de către o instanță publică de tip tehnocratic, înalt competență în ceea ce privește identificarea posibilelor avantaje comparative ale economiei locale, a posibilelor nișe existente pe piețele externe precum și a ciclurilor lungi ale economiei mondiale. Este ceea ce Japonia a instituționalizat în forma Ministerului Industriei și Comerțului Internațional (MITI), un sistem birocratic de analiză și decizie macro-economică care a fost substituit mecanismului 'pur' al pieței în vederea identificării viitorului posibil și dezirabil al economiei japoneze. În terminologia MITI, ordinea capitalistă creată în Japonia este un 'sistem economic de piață planificat' în care re-alocarea resurselor între sectoare și ramuri este rezultatul interacțiunii continue dintre dinamica piețelor interne și externe și, respectiv, intervențiile economice și instituționale ale statului.²⁴

Dată fiind amplitudinea necesității de a re-aloca pe cale politică/publică un volum foarte înalt de resurse materiale și umane și datorită impactului sistemic al TPT, obiectivul protecției sectoriale nu poate fi realizat decât prin generalizarea planificării publice la nivelul întregului sistem economic; aceasta a fost practic decizia majoră luată la începutul perioadei

postbelice în Japonia și ea s-a materializat într-o formă unică de capitalism care cu greu poate fi 'reprodusă' în condițiile culturale, economice și geopolitice ale Europei Centrale și de Est actuale. În primul rând, acest model presupune acceptarea de către consumatori/cetățeni a ideii de restrângere semnificativă a consumului privat, ca efect al nevoii de acumulare accelerată în cadrul anumitor sectoare. Simultan, introducerea regimului protectionist presupune reducerea importurilor și, deci reducerea diversității și calității ofertei interne. Așa cum a demonstrat-o experiența economiilor comuniste, atât reducerea politică a consumului privat în general, cât și descurajarea consumului de importuri tinde să creeze o insatisfacție persistentă a consumatorilor și, indirect, pierderi electorale majore pentru susținătorii unor astfel de programe. În ceea ce privește existența unei profunde solidarități economice inter-sectoriale și inter-regionale (ingredient cultural de bază al capitalismului japonez), observația cea mai puțin radicală care poate fi făcută cu privire la țările post-comuniste este că modelul cultural japonez este greu de identificat în Europa Centrală și de Est, în care amplitudinea și intensitatea revendicărilor greciste și sindicale de ramură exclude practic ideea unei solidarități înalte în cadrul sistemului economico-social ca atare.

Mai mult, construcția unui sistem tehnocratic de planificare publică eficientă apare ca fiind extrem de dificil de realizat: o birocratie precum cea organizată în jurul MITI presupune nu numai atragerea unui volum foarte înalt de resurse umane calificate (al căror potențial analitic și managerial este astfel extras din economia reală pentru a servi intereselor birocratice), dar și izolarea perfectă a acestei birocratii de presiunile politice și politicianiste. Mai mult, acest sistem tehnocratic trebuie plasat într-o relație de supra-ordonare față de sistemul politic însuși, dată fiind prioritățea absolută a expertizei sale asupra deciziilor politice. În condițiile înalt turbulentă ale sistemelor politice post-comuniste, acest model 'decizionist' și tehnocratic poate exercita o înaltă atracție, dar și se

sale reale de realizare îmi apar ca fiind destul de reduse.

De asemenea, implementarea unui protecționism 'integral' de tip japonez, care presupune, aşa cum am văzut, integrarea politiciei comerciale în ansamblul politicilor macro-economice, presupune în mod inevitabil 'corporatizarea' deciziilor de politică economică: 'miracolul' instituțional al dezvoltării japoneze postbelice își are originea în modul unic de organizare a relațiilor dintre sectorul productiv privat, sistemul finanțier-bancar și stat, o relație greu de reprodus în sistemele economice și politice est-europene confruntate cu necesitatea adoptării modelului vest-european de organizare economică și politică. În esență, ratele extrem de înalte ale acumulării și investițiilor obținute după 1950 de Japonia sunt rezultatul întrepătrunderii pe termen lung a intereselor marior corporații private (organizate în mod inevitabil în largi conglomerate oligopoliste -*keiretsu*-), sistemului bancar (menit, precum în cazul Băncii de Dezvoltare a Japoniei, a deservi cu credite ieftine proiectele de dezvoltare inițiate de MITI și guvernului (a cărui politică fiscală incurajează și descurajează selectiv procese investiționale, ceea ce, de altfel, a dat naștere gravelor probleme de alocare cu care economia japoneză se confruntă în prezent).²⁵ O astfel de organizare corporativă a sistemului economic și politic se opune în mod evident modelului descentralizat și centrat pe funcționarea liberă a mecanismelor pieței promovat de Uniunea Europeană, ceea ce spune totul despre posibilitatea adoptării modelului japonez de către țările asociate ale UE.

În fine, trebuie abordată în mod realist problema constrângерilor impuse de **mediul extern**: Japonia și Coreea de Sud și-au datorat regimul comercial preferențial relațiilor strategice speciale cu Statele Unite în perioada Războiului Rece, când adoptarea temporară a unui regim protecționist putea fi justificată cu argumente non-economice. Însă în condițiile de după încheierea Războiului Rece, când prevederile succesiilor acorduri semnate în cadrul GATT/OMC consacrată liberalizarea

masivă a schimburilor comerciale și descurajarea puternică a tendințelor protecționiste, şansele acceptării de către comunitatea economică internațională (și în special de către SUA și țările UE) a derogărilor de la regimul de liber schimb generalizat sunt foarte reduse, întrucât confruntările comerciale induse de adoptarea politicilor protecționiste sunt considerate pe bună dreptate ca fiind principalul pericol în calea menținerii ritmului actual de creștere a economiei mondiale. Că fiziologia mediului internațional joacă un rol foarte important în adoptarea politicilor comerciale la nivel național o demonstrează și consolidarea sentimentelor liberale la nivelul guvernelor țărilor candidate la aderarea în Uniunea Europeană, care trebuie să internalizeze nu numai prevederile Acordurilor Europene și ale *acquis-ului* comunitar, dar și măsurile derivate din Acordul Central European de Liber Schimb (CEFTA): rezistența comună a partenerilor comerciali ai României în fața tentativei țării noastre de a reintroduce protecția tarifară a industriei agro-alimentare indică în mod clar direcția atitudinilor politicienilor din țările central și est-europene.

Aceste considerații relevă, cred, natura specifică a argumentației protecționiste: deși extrem de atractivă din punct de vedere intuitiv, ideea de acordare a unei protecții (temporare) sectoarelor sau ramurilor în curs de dezvoltare prezintă o serie de dezavantaje economice și instituțional-politice care o fac inaplicabilă în condițiile economice, culturale și politice ale Europei Centrale și de Est. În ciuda istoriei protecționiste a națiunilor occidentale și a Japoniei, realitățile prezente exclud posibilitatea utilizării protecționismului ca instrument central de politică comercială și industrială. Strategia de modernizare economică a țărilor post-comuniste trebuie, de aceea, centrată pe lărgirea potențialului național de acumulare și investiție *în prezență* – și nu în absență – comerțului liber. Încurajarea unui mediu investițional atractiv și integrarea pe această cale în cadrul economiilor de scară ale Uniunii Europene reprezintă o cale mult mai promițătoare decât politica semi-autarhică

TEORIA PROTECTIONISMULUI INDUSTRIAL

a protecționismului temporar.

Răspunsul la provocarea modernizării trebuie, astfel, să fie acceptarea comerțului liber și a investițiilor străine. Dacă lămă în considerare procesul de dezindustrializare relativă al Europei de Vest și potențialul de export de capital al UE către economiile înzestrăte cu avantajul comparativ al forței de muncă calificate și ieftine, înțelegem de ce costul de oportunitate al adoptării de măsuri protecționiste este extrem de înalt în cazul economiilor în tranziție. Ceea ce rămâne în afara acestei analize este, evident, variabila politică: modul în care politicienii din țările asociate Uniunii Europene vor echilibra cererile electoratului cu cerințele economice și juridice ale acordurilor internaționale la care sunt parte, rămâne o întrebare deschisă. Ceea ce relevă însă analiza științifică este că teoria relațiilor economice internaționale și sociologia politică lasă foarte puține șanse pentru afirmarea unor strategii de dezvoltare 'independente' sau 'pur naționale', bazate pe izolarea față de influențele negative și pozitive ale economiei mondiale și regionale.

Adevărată soluție a problemei restructurării sectoarelor și ramurilor lipsite de avantaje comparative trebuie să vină dintr-o cu totul altă direcție: încurajarea unui mediu antreprenorial sănătos și dinamic reprezentă un răspuns politic mult mai eficient problemei șomajului structural ce rezultă din influențele distructive ale liberalizării comerciale. Soluția corectă trebuie deci centrată pe largirea constantă a potențialului economiei naționale, atât prin utilizarea politicilor fiscal-monetare, cât și prin

măsuri de tip 'supply-side' menite a încuraja mobilitatea factorilor de producție, procesele de inovare, de economisire și investiție, inclusiv a investițiilor străine directe. Foarte adesea, existența unei rate înalte a șomajului structural în perioada imediat următoare deschiderii economiei naționale este creată nu de procesul de liberalizare comercială (care constituie doar o variabilă intermediară), ci de lipsa unei capacitați locale de generare a locurilor de muncă, fapt ce trebuie atribuit disfuncțiilor piețelor și mecanismelor alocate *locale*. Precum în cazul economiei românești, incapacitatea de a absorbi resursele dislocate de prezența competiției externe poate fi astfel rezultatul unei rate reduse a economisirii și a incetinirii procesului investițional, cuplat cu o rată redusă a inovației tehnologice. Dacă adăugăm și alte variabile endogene, precum o rată redusă a formării și reprofesionalizării capitalului uman, descurajarea politică a investițiilor străine sau chiar existența unor factori culturali specifici, obținem o imagine mult mai completă a cauzelor care contribuie la incetinirea proceselor de reajustare structurală a sectoarelor aflate în declin. Principalul obiectiv al decidenților politici din economiile în tranziție trebuie deci să fie nu protecția sectoarelor lipsite de avantaje comparative, ci preventirea efectelor inevitabile ale comerțului liber. Pentru a-l parafraza pe Schumpeter, putem spune că politicienii ar trebui să ajute – nu să descurajeze – procesul de 'dislocare creativă' indus în mod inevitabil de acțiunea piețelor libere la nivel internațional.

Bibliografie și note

1. În ceea ce privește implementarea măsurilor de comerț liber, exceptia majoră în istoria economică contemporană este fără îndoială perioada interbelică, când barierele în calea comerțului și politicile protecționiste unilateraliste au constituit factori decisivi în declanșarea Marii Răcesuni. A se vedea Douglas A.

Irwin, *The GATT in Historical Perspective* (AEA Papers and Proceedings, May, 1995), pp. 323-324 și Susan Strange, "Protectionism and World Politics", în Kendall W. Stiles și Tsuneo Akaha (eds.), *International Political Economy. A Reader* (New York: Harper Collins, 1991), pp. 138-139.

2. Robert M. Dunn Jr. și James C. Ingram, *International Economics*, fourth edition (New York: John Wiley and Sons, 1996), pp. 68-77.
3. idem., Capitolul 4.
4. Paul R. Krugman și Maurice Obstfeld, *International Economics. Theory and Policy*, fourth edition (Reading, MA: Addison-Wesley, 1997), Capitolele 5 și 6.
5. Conceptul economiilor de scară pozitive descrie o situație specială a funcției de producție, în care o creștere unitară și proporțională a factorilor de producție la scară unei ramuri sau la nivelul întregii economii atrage după sine o multiplicare supra-unitară a volumului producției. Creșterea producției și scăderea costurilor medii antrenează astfel creșterea productivității la scară respectivei ramuri sau a întregii economii. (Paul A. Samuelson și William Nordhaus, *Economics*, fifteenth edition. New York: McGraw-Hill, 1995, pp. 109-115, 325-326; Michael Burda și Charles Wyplosz, *Macroeconomics. A European Text*, second edition. Oxford: Oxford University Press, 1997, pp. 108-109).
6. Paul R. Krugman și Maurice Obstfeld, op. cit, pp. 94-104.
7. Protecția temporară a industriilor în curs de dezvoltare s-a constituit ca o colecție de contribuții intelectuale ce s-a opus curentului central al științei relațiilor economice internaționale începând cu secolul trecut. Numele celor mai importanți autori sunt A. Hamilton, J. S. Mill, J. Rae, F. List, M. Manolescu (Douglas A. Irwin, *Against the Tide. An Intellectual History of Free Trade*, Princeton: Princeton University Press, 1996, pp. 116-137).
8. Robert M. Dunn Jr. și James C. Ingram, op. cit., pp. 162-164; Paul R. Krugman și Maurice Obstfeld, op.cit, pp. 254-260.
9. Termenul de 'first movers' îi aparține lui Herman M. Schwartz, care l-a folosit pentru a se referi la țările care au intrat primele în era industrială (a se vedea lucrarea sa *States versus Markets. History, Geography, and the Development of the International Political Economy*, New York: St. Martin's Press, 1994, pp. 88-90).
10. idem.
11. Merită menționate aici avantajele 'Schumpeteriene' care rezultă din crearea de (cvasi)monopoluri în cadrul sectoarelor protejate: în prezența distorsiunii structurii pieței, producătorii locali protejați sunt stimulați să investească mai multe resurse în activitățile de Cercetare-Dezvoltare, întrucât externalitățile pozitive ale acestor activități sunt diminuate, iar profiturile proprii sunt mărite în comparație cu situația ideală a competiției perfecte (a se vedea Paul R. Krugman, *Rethinking International Trade*, Cambridge, MA: The MIT Press, 1994, pp.165-166 și Paul R. Krugman și Maurice Obstfeld, op.cit., Capitolul 6). Pentru 'ipoteza Schumpeteriană' privitoare la efectele pozitive ale competiției imperfecte asupra activității de inovație, a se vedea Paul A. Samuelson and William R. Nordhaus, *Economics*, 13th edition (New York: McGraw-Hill, 1989), pp. 614-616.
12. Pentru o sumară istorie a politicii înalt protectioniste implementate de guvernul federal al SUA de la mijlocul secolului trecut până la cel de-al doilea Război Mondial, a se vedea Robert M. Dunn Jr. și James C. Ingram, op. cit., pp. 197-201.
13. Kendall W. Stiles and Tsuneo Akaha (eds.), *International Political Economy. A Reader* (New York: Harper Collins, 1991), pp. 9-10.
14. J. S. Mill reprezintă o importantă excepție din acest punct de vedere, dar criticele care i-au fost adresate de către contemporanii săi sunt grăitoare pentru atmosfera care înconjoară opiniile protectioniste 'non-conformiste' (Douglas A. Irwin, op. cit., pp. 128-129).
15. *Japan: Junkie Economy Craves Crash*, în Financial Times, 6 December 1999 (<http://www.ft.com/specials/sp4116.htm>)

TEORIA PROTECTIONISMULUI INDUSTRIAL

16. International Monetary Fund, **World Economic Outlook** (Washington, D.C.: International Monetary Fund, October 1999), p. 11.
17. International Bank for Reconstruction and Development, **Entering the 21st Century. World Development Report 1999/2000** (Oxford: Oxford University Press, 2000), p. 52.
18. WTO Press Release, 16 April 1999, Appendix Table 1 (<http://www.wto.org/wto/intltrad/998app1.htm>).
19. **The Real Leap Forward**, în *The Economist*, 20-26 November 1999.
20. The International Bank for Reconstruction and Development, **World Development Report, 1979** (Washington, D.C.: The World Bank, August 1979) pp. 126-127 și The International Bank for Reconstruction and Development, **Entering the 21st century. World Development Report, 1999/2000** (Oxford: Oxford University Press, 2000), p. 230.
21. Creșterea volumului schimburilor comerciale între cei patru membri ai acordului (Argentina, Brazilia, Paraguay și Uruguay) a fost de 400% între 1990-1997 (<http://www.mercosur.org/english/default.htm>)
22. R. E. Baldwin, **The case against Infant-Industry Tariff Protection**, în *Journal of Political Economy*, Vol. 77, No. 3 (May/June 1969), pp. 295-305 și **Trade Policy in a Changing World Economy** (New York: Harvester Wheatsheaf, 1988), pp. 148-159. Această argumentație este de asemenea prezentă în Robert M. Dunn Jr. and James C. Ingram, op. cit., p. 164.
23. Mia Mikic, **International Trade** (New York: Macmillan, 1998), p. 375.
24. Chalmers Ashby Johnson, **MITI and the Japanese Miracle. The Growth of Industrial Policy, 1925-1975** (Stanford, CA: Stanford University Press, 1992), pp. 11-12.
25. Idem., pp. 203-207. Pentru o analiză a rolului similar jucat în economia Coreei de Sud de conglomoratele de tip oligopolistic (*chaebol*), a se vedea Kyu Uck Lee, **Competition Policy, Deregulation, and Economic Development. The Korean Experience** (Seoul: Korea Institute for Industrial Economics and Trade, 1998), pp. 323-325.